

TELEVÍZIÓ

Tévé és hatás

Fellángolt ismét a vita — milyen hatást gyakorol a tévé a nézőre. Olaját öntött a tüzre az a hír, mellyel a magyar sajtó is behatóan foglalkozott, hogy egy amerikai bíróságon az ügyvéd tettetársként idézte perbe a televíziót, mondván: védencének egész lelki habitusára döntő hatással volt a varázsdoboz folyamatos szemlélete. De fellángolhatott volna akörül is, hogy az angol hatáskutatók egyik nemzetközileg is elismert szaktekintélye, Belson professzor több esztendei vizsgálat után közzéadta jelentős tudományos eredményeket tartalmazó iratát, mely a legkorszerűbb módszerek alapján bizonyítja be, hogy a televízió — ha még eddig nem tudtuk volna — igen-csak jelentős hatása van mindazokra, akiket órákra, s naponta magához bilincsel.

Hogy a tévének hatása van — tudtuk. Ezt a hatást azonban eddigi gyarló módszereinkkel bizonyítani képtelenek voltunk; Belson kutatásaira várt tehát, hogy azt, amit mindenki tud, bebizonyítsa. Nem lebecsülendő tehát tudományos erőfeszítése. Belson, mint az eddigi híradásokból kiderült, rendkívül óvatosan választotta meg a vizsgálat alanyait. Nemcsak azt tisztázta tehát róluk, hogy mennyi időt töltenek a képernyő előtt, hogy milyen típusú műsorokat néznek, továbbá hogy e műsorokat fantáziájuk hogyan dolgozza fel, hanem számba vette a jelöltek karakterológiájának rögzítésénél, hogy anyatejet szívtak-e magukba hajdanán vagy tápszeren nevelkedett csecsemők voltak; kérdőívein szerepel az iskolázottságon és az osztályzatokon kívül a család könyvtárában fellelhető könyvek száma, címe, azok viszonylagos értéke, a társulásra való hajlam, a ma-

gányra érzett képesség, a családi viszonyok hűséges rajza, elvált szülők gyermeke volt-e a kérdezett vagy a családi fészek óvó melegében szokott rá a televízió kulturális kábítószere — egyszóval a Belson-beszámoló újdonsága az, hogy nem csupán a tévéfigyelés szempontjából dolgozta fel a személyiségeket, hanem fordítva, teljességgel körüljárt jelölteket vizsgált meg a tévéhatás szempontjából is.

Ennek a beszámolóknak az ismeretése némiképp igazságtalanság azokkal a magyar kutatókkal szemben, akik a gyakorta ironikusan le-kicsinyelt, s kimondhatatlan nevű Telekommunikációs Kutatóközpontban dolgoznak, és a nyilvánosság kizárásával megjelenő közleményeikben csakugyan jelentős és a televízió belső munkatársait (ha odafigyelnek) igen csak segítő közleményeket tesznek közzé.

Egy ilyen hatásvizsgálat végül is meglepő eredményeket közöl. Ártatlannak hinnők például azokat a rajzfilmeket, melyekben az agressziót a valószínűtlenség enyhíti. Belson beszámolójából kiderül, hogy éppen azért, mert itt a nehézkedési erő éppúgy megszűnik, miként nem számít az, hogy hányadik emeletről ug-runk le, különlegesen romboló hatással van arra az ifjúságra, melynek készült — a rajzfilmek totális irrealitása nagyobb lélekformáló (deformáló) hatásról tanúskodik, mint akár a legvadabb *Kojak*, a *Starsky és Hutch*, hogy néhány amerikai példát említsünk.

Tudjuk, a televízió magasabb hatásfokkal dolgozik minden eddig ismert kommunikációs eszköznél. Ez a látszatra (sőt valójában is) közhely-szerű megállapítás mérhetetlen veszedelmeket zúdíthat ránk. A félelemét, hogy dinamittal dolgozunk, a rettegését, hogy itt az információ más közegbe emelkedik.

A kérdés tehát ez: új minőség-e a televízió a hatás tekintetében, vagy csupán arról van szó, hogy a hatást mennyiségileg megsokszorozza? Goethe korában a Werther nyomán számos olvasó öngyilkosságot követett el. Ez az adat ugyan vitatható, de fogadjuk el kiindulópontnak. Annyit jelent-e ez, hogy ma a tele-

vízió sugárzott Werther az öngyilkosságok számának ugrásszerű növekedéséhez vezet-e, vagy ahhoz, hogy a Werther nyomán az öngyilkosság különlegesen kegyetlen és morbid módja terjed el, mely az önzavartságból a közveszélyességre is átterjedhet? •

Bármily szélsőséges példáit ismerjük a televíziós hatásnak, ez a hatás mégsem új minőség. Mert miközben a tévé a legszélesebb tömegekhez ér el, és nagyban fogyasztva vitathatatlanul hozzásegíthet a szellemi elszegényedéshez — a Belson-példa azt bizonyítja, hogy a *direkt* hatás, a *kizárólagos* érvény sohasem bizonyítható tudományosan. A legegyszerűbben fogalmazva: ahhoz, hogy valaki a televízió élvezete nyomán, megfelelő mennyiségű agresszió látvány útján történő szervitése révén gyilkossá váljon, ahhoz legalább még annyi kell, hogy ne anyatejjel, hanem tápszerrel táplálják. Nem a televízió hatásfokát kisebbiti ez a megállapítás, hanem védi az emberi karakter komplexitását, összetettségét. A televízió soha sem lehet olyan hatású, hogy kizárólagosan és önmagában befolyásoljon embereket — az agresszió képi átéléséhez minimálisan szükséges az agresszió egy adott mennyiségének jelenléte magában a társadalmi szerkezetben.

Az esztétikai tyúk—tojás problémát — hogy vajon az élet utánozza-e a művészetet vagy hogy a művészet utánozza az életet — csakugyan paradoxsá élezte ki a televízió hatásesztétikája. Egy új és bonyolult viszonyt szerkesztett élet és tükrözés közé, ahol a válasz és a visszaválasz, a hatás és a visszahatás vadonatúj csatornáit nyitak meg. Minél összetettebb azonban ez a kapcsolat, annál bizonyosabb, hogy sohasem beszélhetünk kizárólagos, vagy túlsúlyba jutó hatásról. A Belson-beszámoló — legalábbis az én olvasatomban — tudományos módszerességével bizonyítja be azt, hogy hatás van, de ez a hatás megannyi feltétel jelenlétében érvényesülhet csak, vagyis hogy egy adott televíziós kép sugárzása csak abban a társadalmi környezetben talál megfelelő befogadóra, mely vele egyberímél, melynek természetével azonos vagy azonosulni képes.

Eddig még kerültem az olyan divatos szavakat, mint a *manipuláció*. Manipulációnak nevezzük röviden azt a tudatos hatást, mely adott cél érdekében úgy befolyásolja a nézőt, hogy nem mindig él a valós információk logikus sorával. Vagyis a manipuláció a meg-, sőt túlszerkesztett információ — vékony határ választja el tehát attól, amit hatásnak, vagyis a spontán, nem teljesen ellenőrizhető „erőkifejtésnek” nevezünk.

Fontos megkülönböztetés ez a hatás *spontán* és *tudatos* körei között. A vizsgálatok eddig jószerivel a spontán, ösztönös és ellenőrizhetetlen hatásokat vonták körükbe. Kevés az olyan szakmunka, mely a tudatosan tervezett televízió manipulatív oldalával foglalkozik. Köteteket írtak ugyan az egykori Nixon—Kennedy televíziós párbajról, s állítják, hogy az előbbi azért vesztett, mert a kamerák ráközelítettek hatalmas állkapcsára. Ez az érv azonban a tudatos hatás túlbecslése — először is mert épúgy nem játszható le itt kontrollműsor, mint ahogy nem tisztességes elképzelni egy alternatív történelmet, melyben Nixon győzött volna Kennedyvel szemben. Itt is az a helyzet, hogy hatás van, csak éppen a hatás mennyiségéből nem szabad különös minőségre gyanakodni.

Hadd mondjam el hát a gyanúmat, s most már csakugyan tudományos mankók, kötetes beszámoló, s apró, talán meg sem emésztett adatok nyomán. A televízió mennyiségi hatását hajlamosak vagyunk tústént minőségként felfogni. Olyan mélységnek, ahol az emberi lélekben a politikai döntés vagy — hogy egy egészen más példát vegyünk — a gyilkossági ösztön munkál. Ezzel szemben nekem az a titkos meggyőződése, hogy a tévé csodája éppen az, hogy beleépül az életbe, annak részévé tudott válni minden újdonsága és technikai csodája ellenére.

Abba, hogy miképpen hat ránk egy jelenet, egy beszéd, egy vetélkedő, mélyen beleszól, hogy vajon anyatejjel vagy tápszerrel tápláltak-e minket.

UNGVÁRI TAMÁS